

EDİGEY DESTANINDA SİLAHLAR

Weapons in the Epic of Edigey

Gülhan ATNUR*

Öz

Altın Orda Devleti, kuruluşundan bir süre sonra edebiyat, bilim, sanat ve dini ilimlerde Türk-İslam kültürünün önemli merkezlerinden biri haline gelir. Fakat 14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başlarında cereyan eden iç (Toktamış ile Edigey) ve dış (Toktamış ile Timur) mücadeleler sebebiyle devlet yıkılır. Bu dönemdeki olaylar etrafında teşekkül eden Edigey Destanı ise sözlü kültür aracılığıyla Orta Asya, İdil-Ural, Sibiryaya ve Kırım'ı içine alan geniş bir coğrafyaya yayılır. Kazan Tatarlarındaki Edigey Destanı da bu metnin varyantlarından biridir. Destanlar içinden çıktığı toplumun kültüründen izler taşır. Edigey Destanı'nda yer alan yırvalık ve sesenlik geleneği, geçiş merasimleri, halk eğlenceleri, inanışlar, yeme-içme, giyim-kuşam gibi halk kültürü ürünleri bunlardandır. Destanda Türklerinin savaşlarına da sıkça yer verilmiştir. Bu mücadelede kahramanların fiziki, ruhi ve akli kapasite ve hünerlerinin sergilendiğini görürüz. Bunlara eşlik eden en önemli vasıta, atlar ile silahlardır. Bu makalede Edigey Destanı'nın Kazan Türklerine ait varyantında taarruz ve savunma silahları olarak nelerin kullanıldığı ve nasıl tasvir

Abstract

Golden Horde has become a significant center of literature, science, art and religious sciences of Turkish-Islamic Culture in a short period of time after its establishment. However due to internal (Toktamış and Edigey) and external (Toktamış and Tamburlaine) struggles occurred at the end of the 14th and beginning of the 15th centuries, the state has collapsed. The Epic of Edigey which is formed around the incident of those periods has spread to a great geographical area including the Middle Asia, Idil-Ural, Siberia and Krym. The Epic of Edigey belonging to Kazan Tatarian people is one of the variants of the text. Epics have traces of the society from which they appear. Products of folklore such as traditions of *yırvalık* and *sesenlik*, parades, public entertainments, beliefs, food & beverage, clothes in the Epic of Edigey are the examples. Turkish wars are also commonly mentioned in the epic. It is seen that heroes' physical, spiritual and psychological capacities and skills are presented in those struggles. The most important accompanying vehicles are horses and weapons. In this study, what kind of weapons are used for attack and defense and how they are described in Kazan Turks' variant of the Epic of Edigey will be

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
gatnur@atauni.edu.tr.

edildikleri ele alınacaktır.

discussed.

Anahtar Kelimeler: Edigey Destanı, savaş, silah

Key Words: Epic of Edigey, war, weapon.

GİRİŞ

Ortak kader, sevinç, ülkü, tasa ve töre etrafından birleşen milletlerin sözlü kültür ortamında teşekkül eden; konularını mit, tarih, dinden alan ve kendine özgü icra biçimleri olan destanlar, kahramanların yukarıdaki gayelerle toplum ve vatan için mücadelesini anlatır. Bu türün ortaya çıkmasında önemli yere sahip olan tarihi olayları her zaman tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Edigey Destanı ise 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Timur, Toktamış Han ve İdigey arasında cereyan eden savaşları ve Altın Orda Devletinin yıkılmasını konu alır.¹ Kazan, Kırım, Başkurt, Altay, Kazak, Özbek, Türkmen, Nogay ve Karakalpak Türkleri arasında yayılmıştır (Urmançı 2009: 84).² Destanda Edigey, Toktamış ve Timur ile diğer kahramanlar sözlü kültür ortamının tesiriyle tarihi özelliklerini yitirerek destani ve efsanevi tipler haline gelmişlerdir. İbni Arabşah, Edigey için “hakkında tuhaf rivayetler, pek duyulmamış hikâyeler anlatılır” ifadesini kullandığına göre destanın teşekkülüne ait ilk metinlerin Edigey yaşarken ortaya çıktığını da söyleyebiliriz (İbni Arabşah 2012: 151).

Bir destandaki asıl olay, olağanüstü şartlarda doğan, büyüyen ve akli, fiziki, ruhi kuvvet kazanan alp veya alperen tipinin iç ve/veya dıştaki düşmanlara karşı verdiği mücadeledir. Bu mücadelede en önemli faktör savaştır. Kahraman savaşta, Türkçe Sözlük'te “Savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan araç; *mec.* Savunmak veya saldırmak için kullanılan nesne, etken araç” (2005) şeklinde tarif edilen silahlarla³ hayatı ölüme tercih ediyormuş gibi görünse de aslında ölüme daha yakındır. O, bu mücadelesinden dolayı idealleştirilir.

Mızrak ucunda er böğürten, yelekli oklar atan, altı perlü gürz, ağ tozlu yay tutan, kendi kılıcıyla ölen, andı ok ve kılıcı üzerine olan kahramanlar yalnız Dede Korkut

¹ Destanın tarihi kökeni için bk. A. Yu. Yakubovskiy, Altın Ordu ve Çöküşü, çev. Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976; L. N. Gumilev, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, II. Cilt, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003; İbni Arabşah, Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela), çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012.

² Bu makalede destanın yalnız Kazan Tatarlarına ait varyantı değerlendirilmiştir.

³ Tarihi kaynaklardan askerlerin savaş için orduya silahları ve gerekli diğer donanımlarıyla katıldıkları anlaşılmaktadır. Mesela Yakubovskiy, Timur'un ordusunda bulunan askerlerin bir yıllık yiyecek, dört türlü silah (yay ve 30 ok, ok'luk ve kalkan) ile iki askerinin bir yedek at, 10 askerinin bir çadır, 2 kürek, 2 kazma, 1 orak, 1 testere, 1 balta, 1 biz, 100 iğne, ½ man ipi, 1 sağlam deri ve 1 kazan bulundurma zorunluluğundan bahseder (Yakubovskiy 1976: 237).

Kitabı'na mahsus değildir (Gökyay 2007: 1119-1133). Türk destanlarında kahramanın savaş için gerekli teçhizata sahip olması özel şartlara bağlıdır. Ural Batır'da gökyüzünden gelen (Atnur 1996: 190); Maaday-Kara Destanı'nda Kögüdey Mergen'e Altay İne'nin dağdan çıkararak verdiği silahlar (Bekki 2007: 415-418) ile Sarı Saltuk'un bir mağarada aldığı Hz. Ali, Hz. Hamza, Hz. Ömer'e (Ebü'l-Hayr-ı Rûmî 1987: 5, 8) ait olanlar arasında bir fark yoktur. Silahı, onu tutan elden ayrı düşünmemek gerekir. O elin sahibi ne kadar güçlü, cesur, akıllı, ileri görüşlü ise silah da o kadar tehlikeli hale gelir. Bu ruhi ve fiziki kuvvetin tamamlayıcısı olan aletler sayesinde yiğitler ad kazanır veya ölürler. Destan ve masallarda kahramanın kızla arasına uyurken arasına silah (kılıç) koyması – kızı götürdüğü kişiye verdiği söz sebebiyle- onun kültürümüzde kazandığı diğer anlamdır.

Kahramanlar ve silahları bir devletin kurulmasına veya yaşamasına, diğerinin ise yıkılmasına hizmet ederler. Bahaeddin Ögel, Türklere ait kurganlarda Neolitik çağdan beri ok uçlarına, bıçaklara, kemik ve taş mızrak uçlarına rastlanmaya başladığını belirtir (1991: 10-13). Yazar daha sonra Türklere ait birçok kurgandan çıkan buluntuları ele alırken silahları da ayrıntılı olarak anlatmıştır (Ögel 1991). İşte bu kültür Edigey Destanı'nı da şekillendirir.

Destanda hem iç hem de dışta verilen bir mücadele vardır. İçteki problemi gün yüzüne çıkaran dış güçtür: Timur, Toktamış Han'ın "kara lâcini Tökli Ayak"ı talep eder, fakat kendisine ret cevabı verilir. Ertesi yıl laçımın iki yavrusunun Kotlıkaya Bey tarafından Timur'a gönderildiğini düşünen Toktamış Han, bu beyin ve annesi peri kızı olan beyin oğlunun öldürülmesini emreder. Fakat Cantimir Bey aynı yaşlardaki oğlu Kobogıl ile bu çocuğu yer değiştirir, çocuğu çizmesinin koncuna (ediğine)⁴ saklar ve onu ölümden kurtarır, kendi oğlu ise öldürülür. Kısa zamanda büyüyen, güçlenen, adil kararlar veren ve önemli başarılar kazanan Kobogıl, Toktamış Han'ın adamlarından biri olur ve devleti tek başına yönetecek hale gelir. Bu durum Toktamış Han'ın karısı Yenike'nin dikkatini çeker, onun yönlendirmesiyle Han, Kobogıl'ın gerçek kimliğini araştırmaya başlar. Subra Yıray'ın Kobogıl'ın kimliğini söylemesiyle de gerçek ortaya çıkar; Toktamış Han ile Edigey (Kobogıl) düşman olurlar. Edigey, Toktamış Han'ın düşmanı olan Timur'a (dış güce) sığınır ve ikisi birlikte Altın Orda'ya sefer düzenlerler. Destandaki olaylar bu sırada yoğunlaşır.

Tüm destanlarda olduğu gibi Edigey'de de savaşın kuralı bellidir. Noradın destanda bu kuralı iki kere dile getirir:

"Silahsız dövmek,

⁴ Edikte saklandığı için bu adı almıştır.

Uyuyanı öldürmek

Güçsüz kişi işidir,

Alçak kişi işidir!" (Sulti 1998: 146; 173)

Destanda savaş sahneleri bir filmi aratmayacak kadar canlıdır. Tuğlar dikilir, atlı veya yaya askerler hazırlanır, toplar atılır, Timur'un filleri dizilir, davul sesleri askerlerinkine karışır. Karşı karşıya gelen ordularda önce teke tek mücadeleler olur. Uran salan yiğitler meydana çıkarlar; kılıç, mızrak vb. aletler yankılanan sesleriyle metinde yer bulurlar. Edigey ile Kadirbirdi'nin çarpışması böyledir.

"İki dağ gibi iki er,
Tepiverip atını,
Teke tek yöneldi.
Pirinç zırhı şingırdayıp,
Kalkanı çıkıp çarpışıp,
Birine biri "şank" etti,
Yer silkindi, yarıldı,
Yarılmasına az kaldı;
Alatav ile Kolatav
Birbiriyle çarpıştı,
Çarpışınca sağ kaldı!
Altı batman topuzunu
Edigey sallayıp almadan,
Boyun keser baltayı ele alıp,
Kadirbirdi bir vurdu,
Edigey'in kalkanı
O zaman şingırdayıp yarıldı.
Edigey o zaman topuzunu
Yine bir sallayıp alırken
Çabuk elli Kadirbirdi
Yine gelip bir vurdu,

Zırhı kırılıp kan çıktı.
O zaman artık Edigey,
Altı batman topuzunu
Üç salladı, bir vurdu,
Öyle edip bir vurdu,
At sağrısı çatırtı etti.
Kadirbirdi bir çöktü,
Tepesinden kan çıktı,

Kan çıkarken can çıktı!" (Sulti 1998: 179) Destandaki tarafların düzenli ordulara sahip olduğu, savaş başlayınca ordudaki rütbelerin sıralanmasından anlaşılır: onbaşı, yüzbaşı, binbaşı, iravıl, soravıl, yasavıl...(Sulti 1998: 118).

T. Nejat Eralp, Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar adlı çalışmasında silahları,

A. Taarruz silahları

1. Ateşsiz silahlar

- a. Vurucu silahlar: gürz, şeşper, kamçı, döğen, koçbaşı.
- b. Delici silahlar: mızrak, cirit, çatal, harbe, tırpan, zıpkın, alem.
- c. Kesici silahlar: kılıç, meç, yatağan, pala, kama, hançer, teber, balta.
- d. Atıcı silahlar: sapan, ok, yay, mancınık, Tatar oku, lobut.

2. Ateşli silahlar: top, tüfek, tabanca ve makinalı tüfek.

B. Savunma silahları: kalkan, miğfer, zırh (Eralp 1993: VII-VIII).

Şeklinde tasnif etmiştir. Edigey Destanı'nda da gerek Kotlıkaya Bey'in öldürülmesinde gerek sınamalarda gerekse de savaşlarda çeşitli silahların kullanıldığını görürüz.

1. Taarruz Silahları

Edigey'de genellikle taarruza yönelik silahlardan ateşsiz olanlar ön plandadır. Destanda Toktamış Han, Edigey, Noradın, Kadirbirdi gibi destanın birincil tiplerine dair silah tasvirlerinin yoğunluğu dikkat çekicidir. Timur'un ordusuna ait tasvirler varsa da Timur'un silahlarına dair ayrıntı destanda yer almamıştır. Bunun sebebi, destanın Toktamış Han-Edigey mücadelesi çerçevesinde teşekkül etmesi olabilir.

Edigey'de *vurucu silahlar gürz, topuz, kamçı ve kement*'tir. Eralp, gürzün Farsça, topuzun ise Türkçe'de benzer savaş aletinin isimi olduğunu, saplarının uzunluğunun aralarında fark oluşturduğunu, zamanla gücünü kuvvetlendirmek için başlarına çivilerin de konulduğunu belirtir (1993: 46).

Edigey Destanı'nda her iki kelime de kullanılır. "Gürzü beş batman" olan Tavbatır'ın dağları kırarak güçte olduğu; Toktamış Han'ın Noradın'ı ülkeden kovarken kını yok bir kılıç ile sapı olmayan bir topuz verdiği; Edigey'in altı batmanlık topuza sahip olduğu anlatılır (Sulti 1998: 70, 105). Savaş sırasında kullanılan topuzla ilgili tek ayrıntı Timur'un bahadırlarından Er Kaplan'ın tasvirinde verilir:

"Giydiği gümüş ak zırhı
Aydın gün gibi parlayıp,
Dokuz batman, dokuz diş
Kati topuzunu eline alıp"... (Sulti 1998: 120).

Edigey'in on bin alay bozduğu tokmağının (Sulti 1998: 137) da bir çeşit topuz olduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca Kün Canbay atının yelesini tokmağa benzetmek yoluyla tasvir etmiştir (Sulti 1998: 132).

Bu gruptaki silahlardan kamçı, Edigey dokuz bahadıra yanına yaklaşmamalarını "boyunlarına kamçı degeceğini" belirtince; kamçının işlevini üstlenen kement ise Kadirbirdi'nin Noradın ve Kin Canbay'ı yakalamasında yer alır (Sulti 1998: 82, 167). Destanda *delici silah* olarak yalnız *mızrak (kargı)*tan bahsedilmektedir. Mızrak (kargı) uzun sapı ve buna takılan demirden yapılmış temreniyle hedefe fırlatmak veya hedefi delmek için kullanılan bir savaş aletidir (Eralp 1993: 50-51). Destanda mızrağı ilk olarak Toktamış Han iki bahadırını överken kullanmıştır. Kobogıl'ın kendisine düşman olduğunu anlayan Toktamış Han dokuz bahadırını çağırır ve o bahadırlardan ikisini Dede Korkut Kitabı'nda savaşa giden kahramanlarda kullanılan cümlelerin benzerleriyle tasvir eder:

"Yaşlı kurt gibi ağaran,
Kapkaranlık gecelerde
Sayısız ordu kolunu büken,
Her gün bir mızrak kıran,
Mızrağına adam takıp kaldıran,
Er gönlünü dindiren,

Yenmedik düşman bırakmayan,
İçse kana doymayan,
Dosta az da düşmana çok
Akbaltır oğlu Uvak'ım,
Moncır oğlu Çuvak'ım,
İkiniz girip söylesenize!" dedi. (Sulti 1998: 58)

Kıpçak Bey'in mızrağı seksen karıştır ve onu sallamadan eline alır (Sulti, 1998: 59). Toktamış Han, Edigey ve adamlarından Kuğu Gölü'nde saklanırken korkmaktadır. Bu sırada titrek kavağın altındadır. Onun mızrağa, titrek kavağa ve tabiatın diğer nesnelere (yel, yağmur, kuş...) hitabı, Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un ağaca hitabına benzer:

"Gümbür, gümbür, gümbür edip
Gümbürdeme som yürek;
Huzura muhtaç zaman
Gümbürdemen niye gerek?
Edigey iki de ben tek
Yorulduğum yerde dinlenirim.
İnleme, ak mızrak,
Kesdiğin yerde kırılırsın!
Titreme, yavru titrek kavak!
Bahadırlarım, beylerim
Taşkın olup gelince
Mızrak sapı yaparlar..." (Sulti 1998: 140)

Mızrağı destanda bir kere de düşmanı Toktamış Han'ı öldüren Noradın'ın onun başını ak mızrağa saplayarak yukarı kaldırdığı sahnede görürüz (Sulti 1998: 59, 145).

Savaşlarda ve diğer destanlarımızda sıkça rastladığımız *kesici silahlar* Edigey'de de en çok kullanılanlardır. *Balta ve bıçak* da önemli olmasına rağmen destanda silah olarak hâkimiyet bu gruptaki kılıçtadır. *Balta* veya *teber* geçmiş dönemde savaşlarda çok sık tercih edilmişse de seri kullanımının zorluğu ve ağırlığı sebebiyle zamanla üstlendiği görevi kaybetmiştir. Teberlerin içerisinde hilal şeklinde kesici kısımları olan da vardır (Eralp 1993: 73-76).

Destanda geçen ilk silah *balta* ya da diğer adıyla ya da yukarıda hilal şeklinde olduğu da tarif edilen *ay baltadır*. Toktamış Han kendisine ihanet eden Kotlukaya'nın ve henüz bebek olan oğlunun öldürülmesini Dörmen Bey'e emrettiğinde kullanılan alet bu silahtır. Dörmen Bey metinde sürekli "Ay baltalı" sıfatıyla anılmaktadır.

"Ey Dörmen Bey, Dörmen Bey,
Ay baltanı al" dedi,
Kutlukaya yalancı beyin
Boynunu vur kes!" dedi,
"Periden aldığı kadını,
Beşikte yatan yavrusu,
Onu da bırakıp giden
Periden olan anası
O çocuğu bul! dedi,
Beşiğinde vurup kes! dedi. (Sulti 1998: 41

Destanda dönebilen ay baltadan da bahsedilmektedir ve Noradın onu bileyerek savaş meydanında kullanmıştır (Sulti 1998: 170-171).

Eralp, *kama* ve *hançer* türünden kesici silahların *bıçak* adı altında toplandığını, bunların savaş ve barışta kişiyi tehlikelere karşı koruyucu rol oynadıklarını ifade eder (Eralp 1993: 72-73). Edigey Destanı'nda bıçağın ilk kullanıldığı yer Kobogıl adıyla bilinen Edigey'in kimliğini ortaya çıkarmak için hazırlanan oyundur. Yenike Hatun, Toktamış'a Kobogıl'ı balının içine zehir koyarak sınamasını söyler:

"Kobogıl yine gelince
İçeceğine bal koyalım,
İçeceği balın içine de
Ağı, zehir koyalım.
O dost mu imiş, düşman mı imiş,
Onu şu zaman sınyalım!
Düşman olduğunda Kobogıl
Balı içer içmez,

Bıçağı alıp kınından
Ucu ile karıştırır.
Dost olduğunda Kobogıl
Balı içer içmez,
Bıçağı alıp kınından
Sapı ile karıştırır.” (Sulti 1998: 55-56).

Sınama yapılır. Edigey balın zehirli olduğunu anlayınca bıçağı çıkarır, onun koruyucu rolünden yararlanarak bıçağın hem keskinliğini ve diğer özelliklerini hem de aynı zamanda sihir barındıran şu mısraları söyler:

“Elmas bıçak sapı altın,
Koparılısın, burulsun,
Ağısı olsa bu balın,
Ağısını çekip alsın”. (Sulti 1998: 55, 56)

Toktamış Han'ın beylerinden Kıpçak Bey destanda “Çift çift bıçak taşıyan” şeklinde tarif edilir (Sulti 1998: 59). Noradın'ın bıçağı ise yıldırım taşıdır ve kara taşı ikiye böler (Sulti, 1998: 154). Bıçak, kimi zaman bir işkence aletidir: Kadirbirdi, Noradın'ı bıçaklı sandalyeye oturtturarak işkence eder (Sulti 1998: 173). Eralp, *kılıc* kesici silahların “ağababası” olarak nitelendirir, eski Türklerden Osmanlı Devletine kılıcın kullanımı ve kabza, balçak, namlu ve kın adlı bölümleri hakkında ayrıntılı bilgi verir ve Şam (Dımışk) kılıçlarının namlularının büyük şöhrete sahip olduğunu belirtir (Eralp 1993: 58-68). Bunlarla birlikte İranî kılıçlar da makbuldür (Ergin 1977: 51).

Edigey Destanı'nda da kılıç en çok kullanılan savaş aletidir ve Edigey'ininki tıpkı kültürümüzde şöhret bulduğu gibi “Şam kılıcı”dır (Sulti 1998: 84; 95). Edigey, İskender ve Rüstem'den daha kuvvetli sallar kılıcını ve onun elinde bu savaş aleti dile gelir. Kılıç, taştan ateş, yerden su, erden kan dışında çın çın ses de çıkarır; geceleyin ateş, gündüz su gibi parlar; ejder gibi solur, yılan gibi oynar; bir yerine on, on yerine yüz kişi devirir; adeta canlı bir varlık halini alır. Edigey'in kılıcının rengi soğuktur ve gerçek çelikten yapılmıştır. (Sulti 1998: 5; 125-127; 132). Destanda Kara Kuca bahadırın kılıcı ise - muhtemelen yalnız Osmanlı Devletinde değil Altın Orda coğrafyasında da İran kılıçları meşhur olmalı ki - İsfahan yapımıdır.

“Göçende arabaların kervan oluşturan,
İsfahan kılıcı kuşanan

Düşman karaltısını görünce
Yağacak gün gibi kararan,
Uçacak kuş gibi hazırlanan,
İdmanlı at gibi coşan,
Argımak at gibi tepinen
Argımların başı idin,
Kara Kuca bahadırım,
Sen bir girip söylesene!" dedi. (Sulti 1998: 58).

Destanda kılıçların kabzası altın, namlusu çeliktir. Mesela Subra Yıray yalnız yıraylığıyla değil bahadırılığıyla da meşhurdur ve 195 yaşındaki yıray gençliğinde "Gerçek çelik kılıç kuşanan"dır (Sulti 1998: 60).

Edigey'in kimliği ortaya çıkınca Toktamış Hanla araları bozulur. Toktamış Han onu zehirleyerek öldürtmek ister. Fakat Edigey durumu anlar ve oradan kaçır. Kin Canbay Edigey'i bulur, dönmesi karşılığında Toktamış Han'ın vereceği hediyeleri sıralar. Hediyelerden biri kuşanması için teklif edilen "kabzası altın ay çelik kılıç"tır (Sulti 1998: 79). Kan veya sütle yıkanan kılıç, savaş veya barışın işaretidir ve savaş meydanında olan yerde değerlidir. Tatar ve Nogaylar Toktamış Han'ın yerine Edigey'in kendilerine baş olmasını isterler. Bunu da "sütle yıkanan kılıcını kan ile yine yıkasın" şeklinde dile getirirler (Sulti 1998: 109). Edigey ise araları bozulduğu için ülkeyi terk eden oğlu Noradın'dan dönmesini istediğinde "Kızıl kanlı kılıcını ak süt ile yusun" diyerek barışma önerir (Sulti 1998: 159).

Destandan kılıcın adının da olduğu anlaşılmaktadır. Kadirbirdi'nin kılıcı "Alcasman" kından çıktığında titrer, hedefe çalınca baş keser. Noradın onu ele geçirdikten sonra Toktamış Han'ın boynunu kesmiştir. Ayrıca Noradın kılıç sallamakta babası kadar hünerlidir, zira o bir kere vurunca eceli gelen elli kişiyi öldürür (Sulti 1998: 170-171; 127). Kılıcın kınısız olması destanda hakaret anlamı taşır. Toktamış Han'ın Noradın'ı ülkeden kovarken kını yok bir kılıç ile sapı olmayan bir topuz vermesi de bu sebeptendir (Sulti 1998: 105).

Kılıca ant içilir. Noradın Toktamış Han'a
"Ant kılıca varırken
Söyleyeceğin olsa, söyleyip kal,
Kılacağıın olsa, kılıp kal!"

Şeklinde söyler. Toktamış ise ona kargışta bulunur (Sulti 1998: 144).

Ok, savaşçı tasvirlerinden, destanlardan beri bilinen en eski Türk *atıcı silah*larından biridir. Destanda çoğunlukla ok ile *yay* birlikte kullanılmıştır. Zaman zaman *sadağa* da yer verilerek aralarındaki ilişki bütünleştirilmiştir. Destanda Subra Yırav gördüğü hanları sıralarken Cengiz Hanı,

“On iki tutam ok çeken
Çektiğinde koparıp atan
Ondan sonraki er Cengiz,
Onu da görmüş ihtiyarım!”

İfadeleriyle tanıtır (Sulti 1998: 69) ki “on iki tutam ok” ifade destanda oldukça yaygındır. Okların yalpalamadan hedefe hızla varmaları için diğer ucuna “ok yelesi” veya “yelek” denilen, kuğu, kartal gibi hayvanların tüyü geçirilmiştir (Eralp 1993: 80). Destanda “karga tüylü ok kuyruğu” ifadesi bu tür okları tarif etmektedir. “Geniş başlı ok, kurşun ok” şeklinde betimlemeler de destanda yer alır. Ayrıca “ok bora gibi yağdırılmak” deyimini de kullanılır (Sulti 1998: 92, 158). Ok ile sadak çoğunlukla destanda birlikte bulunur: “Ok, sadak belde olunca, Okumuzu orada atalım...” (Sulti 1998: 109). Kin Canbay sadağını kırk deveye çektirir (Sulti 1998: 60). Edigey, Noradın’ı överken onu Hz. Ali’ye, akağaca, boz ata ... benzetir. Oğlunun sadağı da oku da altındır (Sulti 1998: 160). Destanda sadak kelimesinin kullanıldığı bir başka yerde ise Toktamış Han’ın Noradın’a beddua ettiğini görürüz. O, Noradın için,

“Kaçak çıksın ilinden!
Sadakları sarksın da,
Hiç düşmesin belinden!” der (Sulti 1998: 141).

Okla bir arada bulunan bir diğer savaş aleti de yaydır. Noradın, “Uzun ok, geniş yay eline geçerse” kendisini tuzağa düşürerek yakalayan Kadirbirdi’yi öldüreceğini söyler. Zira kendisi sadağı ve zırhı bıraktırlarak yakalanmıştır (Sulti 1998: 172). Dede Korkut’taki Tepegöz’ün benzeri bir dev olan Kara Tiyin Yosınçı ise yayın ve okun menşeiini, Türk kültürünün önemli bir olayına telmihte bulunarak anlatır:

“Ergenekon’dan ben indim,
Boyunduruktan yay ben büktüm,
Araba okundan atılan ok attım...” (Sulti 1998: 93)
Subra Yırav ise Gök Bahadır’ı
“On bahadırdan en bahadır,

Yayı gökkuşağı gibi,
Çekip atsa yayını
Gökteki yıldızı yok eden..” (Sulti 1998: 70)
Şeklinde olağanüstü bir varlık olarak tasvir eder.

Destanda bir yerde *tüfek*, bir başka yerde ise *top* ifadesinin dışında ateşli silahlardan bahsedilmemiştir. Eralp, tarihte ilk tüfeğin 1425 yılında kullanıldığını (1993: 105), Aleksandr Yureviç Yakubovskiy ise Toktamış Han’ın 1382’de Moskova’yı kuşattığında ordusunda iptidai tüfeklerin bulunduğunu söyler (1976: 244). Metinde de tüfek diğer savaş aletleriyle birlikte verilmiştir.

“Atını kamçıladıktan sonra,
Düşmanı gelip basıyor,
Kâh sadaktan ok çekiyor,
Kâh tüfek atıyor,
Kâh kılıç sallayıp,
Kâh mızrak saplıyor.
Bir yandan giriyor
Bir yandan çıkıyor,
Sürüye giren bir kurt,
Kurt koyunu kırıyor.” (Sulti 1998: 177)

Ateşli silahlar muhtemelen 14. yüzyıl başından itibaren kullanılmıştır (Eralp 1993: 102-103). Toktamış Han da Edigey ve Temir-Kutlug tarafından tahttan uzaklaştırılınca Knaz Vitovt’tan arquebus ve top alarak onlara karşı savaşmıştır (Gumilev 2003: 341-342). Topa destanda şöyle yer verilmiştir.

“Kara top çekip, patlatıp,
Azametli er Toktamış...” (Sulti 1998: 119)

2. Savunma Silahları

Türkler eski dönemden beri savaşlarda *savunma silahlarını* tercih etmişler, tehlikelere karşı vücudun korunması amaçlandığından en çok da *zırh* kullanmışlardır (Eralp 1993: 157). Edigey dönmesi için teklif edilen “Her bir yanı bin altınla bitmemiş” hanın zırhını reddeder (Sulti 1998: 79-80). Ayrıca o ganimet olarak aldığı bir zırha sahiptir.

“Doksan bağı ak zırh gömleği

Ganimet olarak aldığım yerde giymişim” (Sulti 1998: 83)

Timur tarafından Altın Orda hanı yapılan Kıygırçık demirden dokunmuş zırh giyer. Fakat bu durum Edigey’in onu öldürmesine engel olmaz (Sulti, 1998: 136). Toktamış Han ise ok atınca geçmeyen dokuz parçalı zırh gömleğini ağır gelince çıkarıp atar, zırha Noradın sahip olur (Sulti 1998: 128; 139-140).

Kadirbirdi,

“Dokuz kızlık, bin koyunluk

Nurgıba adlı zırh”a sahiptir. Noradın bu zırhı ganimet olarak almış ve savaşta giymiştir (Sulti 1998: 170). Destanda savunma silahı olarak kullanılan *kalkan* ise Utçağır Almas Bahadır’a aittir ve dört batmandır (Sulti 1998: 70).

SONUÇ

Edigey Destanı’nda savaşçıların genellikle taarruz ve savunma silahlarına sahip olduğu görülmektedir. Fakat yoğunluk taarruza yönelik olanlardır. Ateşli silahlardan tüfek ve top birer kere geçmektedir. Taarruz silahlarının yoğunluğundan kahramanların mücadelesinin göğüs göğüse yapıldığı, yalnız gücün değil, aklın ve becerinin de ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bunların mücadele sırasındaki işlevleri ön plana çıkarılarak hem kahramanın gücü pekiştirilmiş hem de silahın değeri vurgulanmıştır. Ayrıca kılıç ve bıçakta inanışlara da yer verildiği görülmektedir.

Destanda kahramanların silahları elde etmelerinde, diğer destanlarımızda rastlandığı üzere, herhangi bir olağanüstülüğe yer verilmemiştir. Metinden bunların ustaların elinden çıktığı kanaati oluşmaktadır. Silahların yapımlarında sıklıkla geçen “gerçek çelik” ifadesi şaşırtıcı değildir. Türklerin demiri ilk işleyen milletlerden olması ve demirciliğe atfedilen kutsiyet silahların kaynağını da açıklamaktadır. Edigey’de mızrak ile oklarda ağacı; bıçak, kılıç gibi silahların kabzalarında ve bazen sadakta, soyluluk ve zenginliğin işareti olarak altının kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu bilgiler dışında silahlarda ayrıntının fazla yer almaması destanın nazım olması sebebiyledir. Zira nazım metinler nesir olanlara göre ayrıntıya daha az yer verir. Destanda bu silahları kullanan kahramanlara gazilik veya şehitlik gibi bir sıfatın verilmemesi de dikkat çekicidir. Altın Orda’nın Müslüman bir Türk devletidir. Edigey’in de dindar bir kişi olduğuna dair tarihi kayıtlar vardır (İbn Arabşah, 2012: 151). Bunun destana yansımamış olması, Sovyetler Birliği döneminde metne müdahale edilmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Bütün Türk destanları incelendiğinde savaş aletleri etrafında teşekkül eden kültürün tespiti mümkün olabilir. Fakat bu destanda her ne kadar savaşçılar ve silahları

hakkında övgüler yer alsa da onlar yüzünden Altın Orda'nın yıkıldığı da dikkate alınmalıdır. Bu noktada Yusuf Has Hacib'e hakkını teslim etmek gerekir. Ona göre bir devlete hâkim olmanın yolu kılıç ve baltadır. Fakat beyin bilgili, akıllı ve adil olması devletin yaşamasını sağlar (Yusuf Has Hacib 2006: 427, 431).

KAYNAKLAR

Atnur, Gülhan, *Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum 1996, Atatürk Üniversitesi.

Bekki, Salahaddin, *Maaday Kara Destanı*, Elazığ 2007, Manas Yayıncılık.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk-nâme I*. (haz. Şükrü Halûk Akalın), Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Eralp, T. Nejat. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, Ankara 1993, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*. Cilt 1-2. İstanbul 1977, Eser Matbaası.

Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul 2007, Kabalcı Yayınevi.

Gumilev, Lev N, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*. II. Cilt. (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2003, Selenge Yayınları.

İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)* (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2012, Selenge Yayınları.

Ögel, Bahaeddin, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara 1991, TTK Yayınları.

Sulti, Rüstem, *Edigey*, Ankara 1998, Türksoy Yayınları.

Türkçe Sözlük. Ankara 2005, TDK Yayınları.

Urmançı, Fatih. "İdigey". *Tatar Mifologiyesi Entsiklopedik Sözlük II*. Kazan 2009, Megarif Neşriyatı.

Yakubovskiy, A. Yu, *Altın Ordu ve Çöküşü* (çev. Hasan Eren), Ankara 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig* (çev. Reşit Rahmeti Arat), İstanbul 2006, Kabalcı Yayınevi.